

Trencsényi László

Hol volt, hol nem volt...

MONOGRÁFIA AZ ÚTTÖRŐINTÉZMÉNYEK TÖRTÉNETÉRŐL – RECENZIO

A legnehezebb dolga a közelmúlt neveléstörténeti kutatójának van. Öröme források csaknem végtelen köre áll rendelkezésre, a még könnyen (akár magánarchivumokban is) hozzáférhető dokumentumokat gazdag korabeli sajtóanyag egészíti ki, s az „oral history” is rendelkezésére áll. Sőt: személyes emlékei, a „résztevő megfigyelés” eszköze is jól alkalmazható. A források eme végtelensége ugyanakkor két nagy veszélyt rejt. Az adatok „kásahegyében” nehezebb megtalálni azt a struktúrát, amely hiteles leíráshoz vezet. Másfelől: könnyebben téved az „ideologikus” kutatás mezejére: rendszerkritikai illusztrációnak vagy éppen rendszerapológiának illusztrációjaként rendezi a kedvére szelektált forrásanyagot. (Mindkét utóbbira akad példa a rendszerváltás előtti korszak pedagógiatörténeti kutatásai sorában.) Nádházi Lajosban, az úttörőmozgalom történetének szorgalmas kutatójában is két szándék dolgozik. Aprólékos pozitívista eszközrendszerrel feltárni-dokumentálni a tényeket. Olykor ez már maga is hitvallás értékű, hiszen a már-már erőszakos módon felejtésre ösztönző „rendszerváltó ideológia” a „detematizálás” büntetésével kívánta sújtani az úttörőmozgalmat. Korábban közreadott kronológiája – minden vitatható metodológiai problémája mellett – ezért is volt több mint hézagpótló dokumentum. De Nádházi Lajos makacs vallomástevőként egy nemzedék gyermekbarát elszánásainak kíván igazságot szolgáltatni. Legutóbbi munkája, „A magyarországi úttörőintézmények története és adattára” című, 10 ívnyi kötet (kiadta a Magyar Úttörők Szövetsége) az „úttörőházak” emlékműve kíván lenni. Volt egyszer egy ilyen intézményrendszer is. Kispesttől Mosonmagyaróvárig 1949-től 1985-ig tart a kor-

szak, amely úttörőház néven közösségi létesítményt, közművelődési színteret biztosított, létesített a gyerekvilág számára. Az előtörténet a háború utáni elképzelésekről (olykor utópikus álmokról) szól, az „utójáték” napjainkig az objektumok funkcióváltása, felszámolása története. (Kár, hogy kevés szó esik a háború előtti ifjúsági élet hasonló funkciójú objektumairól, izgalmas kérdés lehet például a cserkészotthonok és az úttörőházak közti funkcionális hasonlóság és különbségek elemzése.) A 40 esztendő igen gazdag elemezni való problémákban is, gondoljunk csak ideológiai befolyásolás és valószínű kultúraközvetítés dilemmáira, gondoljunk a mozgalom és állam (a korszakban egyáltalán nem leegyszerűsítetően monolitikus) viszonyrendszerére (a '70-es évek „újraállamosítása” körülményei közepette Nádházi keményen bizonyítja, hogy a mozgalom irányítási mechanizmusa ebben az időben több demokráciát tartalmazott, mint az állami bürokráciáé – ez is adalék napjaink visszaemlékezői számára a „pártállam” korszakbeli sajátosságait tekintve). S gondoljunk az úttörőházakban feladatot vállaló több ezer értelmiségi szakember (köztük más pályán is híressé vált, jegyzett személyek) személyes élettörténetére, vagy éppen gondoljunk az „outputra”, az úttörőházakban folyó tehetőségdonozó tevékenység nyomán szárnyra kapó jeles művészekre, tudósokra, sportolókra (ez a lista is megérne egy „misét”), vagy gondoljunk csak arra a komplementer funkcióra, mellyel a társadalmi integrációt, az esélyek egyenlőségét szolgáltatták e „házak”. Nádházi – bár sejteti ezeket a kutathatókat – ilyen mélységű elemzésre nem vállalkozik. Kutatói hitvallása: az adatok – selejtezés, felejtés előtti – összegereblyézése,

rendszerzése (kronológia – csaknem teljes, s csaknem pontos – adattár, irodalomjegyzék teszi teljessé a kötetet).

Leletmentés a későbbi kutatás, történelmi mérlegkészítés számára. Már a Kronológia lektoraként is volt vitám a szerzővel arról a metodológiai kérdéssel, hogy a mozgalmi-politikai centrumokban született (s a közélet szabályai szerint jól dokumentált) döntések, elhatározások, értékelések milyen mértékben tükrözik az

„egészet”, s mennyire torzítják is a képet. Milyen eszközrendszerrel lehet egy kronológiai műfajú munkában ezen adatok mellé tenni az ezernyi bázisszervezet tipikus és különös történéseit. Nos, ez úttörőintézmények esetében kisebb e fénytörés-veszély, hiszen nem éri el a százat a vizsgálat tárgya. De talán mégis olykor ez az „alulnézeti” tényfeltárás lehetne gazdagabb. Vagyis: Nádházi Lajos kötetének az is érdeme, hogy további finomkutatásokra ösztönöz.

